

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 356:396.1:342.78

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2022.1>**Ю. Ю. Боброва***orcid.org/0000-0001-7511-3171**доцентка юридичних наук,**доцентка кафедри міжнародного права**Ужгородського національного університету*

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ЖІНОК

Постановка проблеми. Актуальність питання військового обліку навряд чи потребує додаткового обґрунтування в умовах сучасних реалій, однак успішне його забезпечення та реалізація залежить саме від правового підґрунтя такої діяльності. Тому важливим видається дослідження процесу поступального розвитку законодавства із даного питання, що дає змогу оцінити його ефективність на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Мета статті: аналіз генези українського законодавства щодо військового обліку жінок задля окреслення можливих перспектив правового забезпечення ведення військового обліку жінок в Україні.

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення повного та якісного укомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів, у мирний час та особливий період ведеться військовий облік. Він є складовою змісту мобілізаційної підготовки держави та полягає:

у цілеспрямованій діяльності державних органів, підприємств, установ та організацій щодо фіксації, накопичення та аналізу військово-облікових даних призовників і військовозобов'язаних із відображенням їх у військово-облікових документах;

у здійсненні контролю за дотриманням призовниками і військовозобов'язаними, посадовими особами державних органів, підприємств, установ та організацій встановлених правил військового обліку [1].

Узагальнення нормативної бази щодо ведення військового обліку у нашій державі дозволяє класифікувати його:

1) за статтю:

- військовий облік чоловіків;
- військовий облік жінок.

2) за видом військової служби у майбутньому (у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом):

- військовий облік призовників;
- військовий облік військовозобов'язаних.

Відповідно обов'язкова строкова військова служба в Україні передбачена чинним законодавством тільки для чоловіків та не вважається дискримінацією за ознакою статі (ст. 6 Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2]), тоді як жінки проходять військову службу в мирний час тільки за контрактом.

На сайті Президента України була зареєстрована петиція № 22/041146-еп «Введення обов'язкової військової служби для жінок», обґрунтуванням якої стала необхідність дотримання гендерної рівності та припинення дискримінації чоловіків шляхом прийняття відповідного закону про проходження обов'язкової військової служби жінками. Вона набрала лише 41 голос із 25 тисяч необхідних [3], що свідчить про неготовність українського суспільства до строкової служби жінок в армії.

Жінки, які за станом здоров'я придатні до проходження військової служби, приймаються на військову службу за контрактом для заміщення військових посад. Перелік військових посад, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, за винятком військових посад, які можуть бути заміщені особами вищого офіцерського складу, затверджується Міністерством оборони України, донедавна такі повноваження мав Кабінет Міністрів України. Тут ключовими є два моменти:

– здобуття відповідної спеціальності або професії;

– ступінь придатності за станом здоров'я, встановлений військово-лікарською комісією.

3) військовий облік жінок за військово-обліковими спеціальностями та за складом військовозобов'язаних у залежності від військового звання:

- військовий облік рядового і сержантського складу;
- військовий облік офіцерів.

4) за призначенням:

- загальний;
- спеціальний – перебувають військовозобов'язані, заброньовані за органами державної влади, органами місцевого самоврядування,

підприємствами, установами та організаціями на період мобілізації та на воєнний час, який ведеться в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Точкою відліку досліджуваного питання став наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями» від 11 жовтня 2021 року № 313 [4], в якому визначено 35 спеціальностей та 76 професій жінок. У подальшому існуючий перелік доповнено Переліком згідно з наказом Міністерства оборони України від 7 лютого 2022 року № 35 (скорочено раніше прийнятий перелік до 14 спеціальностей та 7 професій).

За вищевказаним документом, Головнокомандувачу Збройних Сил України необхідно забезпечити взяття жінок на військовий облік військовозобов'язаних згідно з Переліком спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних, з 1 жовтня 2022 року.

Цікавою є саме юридична конструкція нормативного формулювання питання військового обліку жінок, де зазначено про «необхідність забезпечити взяття жінок на військовий облік військовозобов'язаних» без зазначення механізму реалізації вказаного та чіткого розуміння є це обов'язковим для жінок чи ні.

Бекграундом до даного правового вирішення була Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 1994 року № 711 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік» [5], яка визначала невеликий перелік спеціальностей (7 напрямків та 86 спеціальностей), після здобуття яких придатні жінки бралися на військовий облік, серед яких – медична; зв'язок: телефоністи, телеграфісти, радисти, радіотелефоністи, радіотелеграфісти, радіометристи, радіомеханіки, радіооператори, телеграфні, механіки, фототелеграфісти, фоторадіотелеграфісти; обчислювальна техніка: техніки, майстри, механіки, оператори; оптичні та звукометричні засоби вимірювання і метрології: техніки, майстри, метеоспостерігачі, гідрометеоспостерігачі; картографія, топогеодезія, фотограметрія і аерофотослужба: фотограметристи, фотолаборанти, оператори, майстри, гравери, топогеодезисти, цинкографи, теодолітними; поліграфія: гравери, цинкографи, майстри поліграфічних машин; кіно радіомеханіки.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» від 30 березня 2021 року № 1357-IX пунктом 24 передбачив зміни у Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [15] у ч. 11 ст. 1 стосовно того, що жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я і віком, беруться на військовий облік військовозобов'язаних.

Суспільство відреагувало на такі законодавчі ініціативи підтриманням ряду електронних петицій, серед яких близько 38 тисячі голосів з 25 тисяч необхідних отримала петиція № 22/130110-еп від 23 грудня 2021 року «Знуцання над жінками! Не повинні усі жінки, які мають спеціальність та/або професію бути військовозобов'язаними!!!» [6], текст якої розмістили на вебсайті Офіційного інтернет-представництва Президента України. У відповіді на петицію Президент України вказав, що суспільний резонанс, який знайшов своє відображення, зокрема, і в поданій електронній петиції, був викликаний не стільки тим, що передбачено Конституцією України та Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», скільки невдалою реалізацією цих норм, а саме недостатньо обґрунтованим новим переліком спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідною військово-обліковою спеціальністю, згідно із яким жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних, а також відсутністю чітко визначеної процедури постановки на військовий облік жінок. Унаслідок чого він вказав Міністру оборони України щодо необхідності обов'язкового уточнення низки питань, пов'язаних із військовим обліком жінок, зокрема скорочення переліку спеціальностей та професій, споріднених з відповідною військово-обліковою спеціальністю, згідно з яким жінок беруть на військовий облік військовозобов'язаних, з огляду на реальні потреби оборони держави.

Надалі, Міністерством оборони України наказом № 259 від 6 вересня 2022 року [7] внесено зміни до наказу Міністерства оборони України від 7 лютого 2022 року № 35 та змінено дату початку постановки жінок на військовий облік у ТЦК та СП з 1 жовтня 2022 року на 1 жовтня 2023 року.

Аналіз вказаних вище документів дозволяє виділити два переліки, за якими жінки беруться на військовий облік:

1. Перелік спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних;

2. Перелік спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями.

У першому випадку, навчальні заклади, які здійснюють підготовку жінок за фахом, спорідненим з відповідними військово-обліковими спеціальностями, визначеними Кабінетом Міністрів України, за три місяці до випуску подають до районних (міських) військових комісаріатів відповідний список, який долучається до окремої справи та зберігаються в районному (міському) військовому комісаріаті протягом 30 років [1]. Варто звернути увагу, що перелік таких спеціальностей визначає не Міністерство оборони України, а Кабмін, що суперечить один одному і потребує зведення цих норм до спільного знаменника.

У другому випадку відповідно до п. 18 Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних [1] жінки, які мають фах, споріднений з відповідними військово-обліковими спеціальностями, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, за умови їх придатності до проходження військової служби за станом здоров'я, віком та сімейним станом, підлягають взяттю на військовий облік. Відповідно, жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час, зрозуміло, що законом встановлені випадки, коли жінка зможе скористатися відстрочкою від призову. Знову ж таки, перелік спеціальностей, затверджується Кабміном, хоча Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» так повноваження з 30 березня 2021 року закріплені за Міністерством оборони України. Такий стан речей потребує негайного правового регулювання задля усунення вказаних суперечностей.

Нарешті, 7 вересня 2022 року прийнято Закон України «Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо взяття жінок на військовий облік» [8], де визначено, що жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я і віком, за власним бажанням можуть бути взяті на військовий облік військовозобов'язаних. Тоді як жінки, придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком і закінчили заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої або вищої освіти та здобули медичну або фармацевтичну спеціальність, підлягають взяттю на військовий облік військовозобов'язаних.

Із пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 1 Закону

України «Про військовий обов'язок і військову службу» слідує, що згідно з наказом Міністерства оборони України від 11.10.2021 № 313, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 3 грудня 2021 р. за № 1566/37188 «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких, жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних» вагітні жінки та/або з малолітніми дітьми теж беруться на військовий облік. З Наказу випливає, що на військовий облік повинні стати мільйони українських жінок у віці від 18 до 60 років. Можна однозначно стверджувати, що взяття на військовий облік жінок на виконання Наказу у 2022 році не є можливим з огляду, зокрема, на кадрове забезпечення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Це спричинить накладання штрафів на жінок, що не змогли вчасно стати на військовий облік, та, відповідно, виникнення зайвої соціальної напруги й формування негативного ставлення до військового обов'язку. Також, у разі зміни професії жінці потрібно буде інформувати про це територіальний центр комплектування та соціальної підтримки, що призведе до додаткового навантаження на ці органи [9].

Окремі уваги потребує військовий облік жінок за військово-обліковими спеціальностями та за складом військовозобов'язаних у залежності від військового звання. Підставою даного питання був наказ Міністерства оборони України «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» від 27 травня 2014 року № 337 [10], який визначав військові посади для жінок рядового, сержантського і старшинського складу як-то: артист, архіваріус, бібліотекар, бухгалтер, діловод, перукар, медична сестра, музикант тощо.

До нього наказами Міністерства оборони України від 3 червня 2016 року № 292 [11] та від 12 червня 2017 року № 318 [12] були внесені зміни та дозволено призначати військовослужбовців-жінок на бойові військові посади серед яких: командир бойової машини піхоти, далекомірник, механік водій, навідник та оператор бойової машини, командир міномета, розвідник, стрілець-снайпер, старшина роти (батареї) та багато інших. Станом на сьогодні в українському законодавстві відсутні будь-які обмеження щодо комплектування військовослужбовцями-жінками військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу (наказ Міністерства оборони України «Про затвердження переліків військово-облікових

спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» від 7 вересня 2020 року № 317 [13]).

Перелік військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками затверджений наказом Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими може бути присвоєно первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу» від 20 червня 2012 року № 412/ДСК [14]. До даного переліку неодноразово вносилися зміни, якими перелік посад, що можуть заміщатися військовослужбовцями-жінками розширено, що суттєво збільшило кількість посад, на які сьогодні дозволяється призначати військовослужбовців-жінок.

Висновки. У зв'язку із вищенаведеним та враховуючи, що сучасні жінки крізь призму давно сформованих стереотипних уявлень про фемінність набули й маскулітних рис, збільшили своє представництво в Збройних Силах України та інших, утворених відповідно до законів, військових формуваннях, несучи військову службу на рівні із чоловіками, більше того – беруть активну участь у комплексі військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію російсько-українській війні [16, с. 13; 17], а також те, що сучасна українська армія станом на 1 січня 2022 року налічувала 207 000 тис., з них 174 500 тис. чоловіків та 32 500 тис. жінок – питання ведення військового обліку жінок в нинішніх реаліях набуває актуальності. Крім того, армія потребує поповнення кадрів, у тому числі і жінками, а тому їх варто облікувати. З огляду на це, на нашу думку, добровільному військовому обліку жінок – бути. При цьому, законодавець повинен вирішити питання щодо усунення дискримінації у питаннях військового обліку жінок в залежності від спеціальності та/або професії.

Література

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних» від 7 грудня 2016 року № 921. URL: <https://web.archive.org/web/20181114142940/http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF> (дата звернення: 14.10.2022).
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 14.10.2022).
3. Петиція «Введення обов'язкової військової служби для жінок». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/41146> (дата звернення: 14.10.2022).

4. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями» від 11 жовтня 2021 року № 313. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/re37188?an=2> (дата звернення: 14.10.2022).

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік» від 14 жовтня 1994 року № 711. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

6. Електронна петиція № 22/130110-еп від 23 грудня 2021 року «Знуцання над жінками! Не повинні усі жінки, які мають спеціальність та/або професію бути військовозобов'язаними!!!». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/130110> (дата звернення: 14.10.2022).

7. Наказ Міністерства оборони України від 6 вересня 2022 року № 259 «Про внесення зміни до наказу Міністерства оборони України від 7 лютого 2022 року № 35». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1042-22#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

8. Закон України «Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо взяття жінок на військовий облік» від 7 жовтня 2022 року № 2664-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-IX#Text> (дата звернення: 02.11.2022).

9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 26 грудня 2021 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73531 (дата звернення: 14.10.2022).

10. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» від 27 травня 2014 року № 337. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0600-14#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

11. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження змін до тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» від 3 червня 2016 року № 292. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-16#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

12. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Зміни до Тимчасового переліку штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу з урахуванням тих, на які дозволяється призначати військовослужбовців-жінок, та відповідних їм військових звань і тарифних розрядів посад» від 12 червня 2017 року № 318. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE30678.html (дата звернення: 14.10.2022).

13. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» від 7 вересня 2020 року № 317. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-20#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

14. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими може бути присвоєно первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу» від 20 червня 2012 року № 412/ДСК. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE21504.html (дата звернення: 14.10.2022).

15. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 14.10.2022).

16. Бобров Ю.О. Боброва Ю.Ю. Гендер і милітаризація: сучасний концепт. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 9–15.

17. O Polishchuk, Y Bobrova, Y Bobrov. The Formation of a Safety Ecosystem in the Context of Ensuring the National Homeland Security. *International Journal of Safety and Security Engineering*. Vol. 11, No. 6, December, 2021, pp. 683–689.

Анотація

Боброва Ю. Ю. Генеза українського законодавства щодо військового обліку жінок. – Стаття.

У силу сучасних реалій російсько-української війни держава стала здійснювати термінові комплексні заходи з розбудови ефективної системи оборони, вирішуючи питання законодавчих змін, покращення фінансування, матеріально-технічного забезпечення сектору та соціального забезпечення військовослужбовців, розвитку оборонно-промислового комплексу та багато інших. Прослідковано тенденцію до зростання кількості жінок в лавах української армії та зміну суспільної ролі жінки під час війни на активну учасницю останньої. Створюються більш ефективні змішані команди із професійних і кваліфікованих жінок та чоловіків, які разом долають ворога. Наведене на запит сучасного українського суспільства детермінувало актуалізацію на державному рівні питання ведення військового обліку жінок та прийняття ряду нормативно-правових актів для його унормування.

У статті, у ретроспективі, розглянуто генезу українського законодавства щодо військового обліку жінок як правову основу його існування. Проаналізовано нормативно-правові документи, які регулювали досліджувану проблематику і стали основою для подальшого вдосконалення правового підґрунтя військового обліку жінок в Україні.

Узагальнення нормативної бази щодо ведення військового обліку у нашій державі дозволило класифікувати його: за статтю; за видом військової служби у майбутньому (у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом); за військово-обліковими спеціальностями та за складом військовозобов'язаних у залежності

від військового звання; за призначенням та визначити специфіку кожного із них.

Також, у статті авторкою здійснюється критична оцінка можливостей практичної реалізації існуючого механізму ведення військового обліку жінок в нашій країні, правове регулювання якого потрібно вирішувати послідовно і комплексно, з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн та національних традицій і менталітету українського народу, з метою уникнення поспішних рішень та запобігання соціальній напрузі.

Ключові слова: війна, військовий облік, військова служба, жінка, законодавство.

Summary

Bobrova Yu. Yu. The genesis of Ukrainian legislation regarding the military registration of women. – Article.

Due to the current realities of the Russian-Ukrainian war, the state began to implement urgent complex measures to build an effective defense system, solving the issues of legislative changes, improving financing, logistical support of the sector and social security of military personnel, development of the defense-industrial complex, and many others. The tendency to increase the number of women in the ranks of the Ukrainian army and the change of the social role of women during the war to an active participant of the latter are followed. More effective mixed teams of professional and skilled women and men are being created to defeat the enemy together. Given the request of modern Ukrainian society, it determined the actualization at the state level of the issue of military registration of women and the adoption of a number of normative legal acts for its normalization.

The article, in retrospect, examines the genesis of Ukrainian legislation regarding the military registration of women as the legal basis of its existence. Were analyzed the regulatory and legal documents that regulated the investigated issues and became the basis for further improvement of the legal basis of the military registration of women in Ukraine.

The generalization of the regulatory framework for keeping military records in our country made it possible to classify it: by gender; by the type of military service in the future (on a voluntary basis (under contract) or by conscription); by military accounting specialties and by the composition of conscripts depending on the military rank; by purpose and determine the specifics of each of them.

Also, in the article, the author makes a critical assessment of the possibilities of practical implementation of the existing mechanism for keeping military records of women in our country, the legal regulation of which must be resolved consistently and comprehensively, taking into account the positive experience of foreign countries and the national traditions and mentality of the Ukrainian people, in order to avoid hasty decisions and prevent unpopular steps.

Key words: war, military accounting, military service, woman, legislation.